

ODMERAVANJE KAZNE ZA PARTNERSKO UBISTVO*

Dr Slađana Jovanović
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu

U radu su analizirani rezultati istraživanja sudske prakse o ubistvima u intimnom heteroseksualnom partnerskom odnosu u vezi sa odmeravanjem kazne. U fokusu su okolnosti koje su cenjene kao olakšavajuće i otežavajuće u pojedinim slučajevima. Pri tome, vršeno je poređenje sa rezultatima drugih istraživanja i naročito sa zahtevima Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici koji se odnose na ocenu određenih okolnosti kao otežavajućih. Na kraju su date preporuke koje bi mogle biti od koristi za sudsku praksu, imajući u vidu nesklad između postojećeg stanja i zahteva Konvencije.

KLJUČNE REČI: partnersko ubistvo / odmeravanje kazne / olakšavajuće okolnosti / otežavajuće okolnosti / Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici

UVOD

Kaznena politika srpskih sudova je, čini se, oduvek zanimljiv predmet rasprave. Ona trpi kritike da je blaga, naročito od strane javnog mnjenja, ali i najznačajnijih predstavnika vlasti,¹ spočitava joj se da je neujednačena

* Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ Na primer, 2008. godine je na konferenciji o reformi pravosuđa predsednik Tadić izjavio da je "kaznena politika sudova ne samo blaga, već da i pospešuje vršenje krivičnih dela". (prema: A. Roknić, "Tadić podržao reformu pravosuđa", dnevni listi Danas, dostupno na: http://www.danas.rs/vesti/hronika/tadic_podrzao_reformu_pravosudja_.3.html?news_id=143817; Slično je govorila i nekadašnja ministarka pravde Snežana Malović, prema: V.C. Spasojević, "Snežana Malović: uskoro pozadina ubistva Đinđića", Večernje novosti, 8. 3. 2012. <http://admin.novosti.rs/vesti/naslovnopolitika/aktuelno.289.htm>;

(Ćirić, 2014: 147), dok je predstavnici pravosuđa brane ukazujući na kompleksnost problema i nedopuštenost paušalnih ocena (Đorđević, 2009). Istraživači ističu nužnost kombinovanja različitih metoda da bi se samo naslutio odgovor na (pravo) pitanje: da li je kaznena politika sudova u Srbiji odgovarajuća (Ignjatović, 2012: 105-119). Situacija nije drugačija ni u susjednim zemljama, sudeći po slovenačkom autoru koji je ocenjuje kao "suviše blagu i za žrtve krivičnih dela čak uvredljivu" (Jakulin, 2014:61), a i u Hrvatskoj se zagovara njeno preispitivanje i dublje istraživanje (Grozđanić i dr., 2004: 607). Neizostavno je i pitanje (koje je najčešće i bilo predmet istraživanja) odmeravanja kazne, odnosno pitanje sudske ocene okolnosti koje utiču na to da kazna bude veća ili manja, te poređenje sudske kaznene politike sa zakonskom.

Kako je nasilje prema ženama u porodičnom i partnerskom kontekstu aktuelna tema koja je uticala i na značajne izmene u normativnoj sferi, ne čudi zanimanje za kaznenu politiku u ovoj oblasti, a imajući u vidu uporno kritikovanje odnosa pravosuđa prema ovom obliku nasilja u smislu drugačijeg tretmana i privilegovanja učinilaca. Tako su istraživači najčešće ukazivali na navođenje neprimerenih okolnosti (sa stanovišta poruke koja se šalje takvim navodima, naročito u pogledu generalno - preventivnih efekata), kao što su: porodičnost ili bračno stanje učinioca (koji je datom prilikom vršio nasilje prema supruzi ili drugom članu porodice), roditeljstvo (primedba bi bila slična prethodnoj, naročito kada se ima u vidu da se deca moraju smatrati žrtvama nasilja u porodici čak i kada nisu neposredno viktimizovana), okolnost da je učinilac jedini izdržavalac oštećene/porodice i sl., dok okolnosti vezane za prethodno vršenje nasilja najčešće nisu uzimane u obzir (Konstantinović-Vilić, Petrušić, 2007: 60, 86-87; Jovanović: 2010: 201-205).

Imajući u vidu da se međunarodne organizacije i te kako zanimaju za problem ubistava žena u partnerskom odnosu² (koje je veoma često rezultat neadekvatnog odgovora na nasilje koje je već postojalo u odnosu), a u Srbiji se iz godine u godinu čak povećava broj ubijenih žena u porodičnom ili partnerskom kontekstu³, uputno je razmotriti i kaznenu politiku sudova u ovoj sferi i izvršiti poređenje sa nalazima ranije sprovedenih istraživanja. To je važno i zbog zahteva koje u vezi sa krivičnopravnim odgovorom postavlja Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i

² Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1654(2009)Femicides, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta09/ERES1654.htm>; Council of Europe Parliamentary Assembly, Recommendation 1861(2009)Femicides, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta09/EREC1861.htm> Report of the Special Commission on Femicides of the 59th Legislature of the Deputy Chamber, prema: S. Brugger, *From Mexico to Lima - Femicide: a Global Phenomenon?*, Heinrich Boll Stiftung, European Union, Brussels, 2009.

³ Prema podacima dobijenim analizom novinskih članaka, u Srbiji je 2010. godine ubijeno 26 žena, 2011: 29; 2012: 32; 2013: 43. Mreža Žene protiv nasilja, Femicid u Srbiji, 2014, http://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/FEMICID_Kvantitativno_-_narativni_izvestaj_za_2013_godinu.pdf.

nasilja u porodici, koju je Srbija ratifikovala⁴, a koja će 1. avgusta 2014. godine stupiti na snagu. Istraživanje koje je sprovedeno u Višem sudu u Beogradu, tokom 2012. godine, na uzorku od 18 pravnosnažnih presuda vezanih za partnersko ubistvo⁵ je omogućilo uvid u kaznenu politiku sudova u periodu od 2006. godine (kada se pojavio novi oblik teškog ubistva – ubistvo člana porodice koji je prethodno zlostavljan) do 2011. godine, a pretpostavka je bila da se "nešto" promenilo imajući u vidu konstantne napore da se utiče na podizanje svesti o opasnosti nasilja u porodici i problemu nasilja nad ženama.

IZREČENE KAZNE

U strukturi dela koja su bila predmet istraživanja (ubistvo, čl. 113 KZ, teško ubistvo, čl. 114 KZ, ubistvo na mah, čl. 115 KZ)⁶ najteže kazne odmerene su za ubistvo više lica u pokušaju – 19 godina i ubistvo na svirep način – 30 godina zatvora. U strukturi dela dominiraju dela u pokušaju, što je (uz druge olakšavajuće okolnosti) u najvećem broju slučajeva vodilo ublažavanju kazne i to do krajnjih granica. Najčešća kvalifikacija bila je ubistvo, a pored pomenutih slučajeva teških ubistava, u uzorak su ušla još dva pokušaja ubistva na podmukao način. Samo u četiri slučaja je izrečena kazna bila u granicama propisane kazne (za jedan pokušaj ubistva izrečena je kazna zatvora od pet godina, što je minimum propisane kazne, a za tri dovršena dela odmerene su sledeće kazne: 11 godina, potom kazna zatvora u trajanju od deset godina i jedna u trajanju od sedam godina. Dakle, u svim drugim slučajevima kazne su odmeravane primenom instituta ublažavanja kazne, bliže donjoj granici ublažavanja. Ovako izrečene kazne kretale su se u rasponu od dve do četiri godine. U uzorku se pojavilo samo jedno ubistvo na mah za koje je izrečena kazna zatvora od dve godine i šest meseci, a u dva slučaja su učinioci oslobođeni od kazne (za ubistvo izvršeno u prekoračenju granica nužne odbrane usled jake razdraženosti izazvane napadom i za pokušaj ubistva na podmukao način, zbog dobrovoljnog odustanka od izvršenja dela).

Dobijena slika ne razlikuje se mnogo od one koja je prezentovana u istraživanju Udruženja tužilaca i zamenika javnih tužilaca (Đurđić i dr., 2008), što bi, iako nije u potpunosti moguće bilo sprovesti poređenje zbog različitosti uzorka i dr., moglo nagovestiti zaključak da nema (značajne razlike) u odnosu sudova prema ubistvima koja se dešavaju u partnerskom odnosu ili van njega, odnosno da se nešto promenilo u kazenoj politici s obzirom na vremenske okvire (jer je pomenuto istraživanje bilo orijentisano na desetogodišnji vremenski period, do 2007. godine). Potvrđena je čvrsta

⁴ Zakon o potvrđivanju Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, "Službeni glasnik RS", (Međunarodni ugovori) br. 12/2013.

⁵ Više u: B. Simeunović-Patić, S. Jovanović, *Žene žrtve ubistva u partnerskom odnosu*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013.

⁶ Krivični zakonik, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009.

veza između blažeg kažnjavanja i pokušaja (kazna se kretala ispod tri godine zatvora), dok se svršeno ubistvo kažnjavalo u granicama propisane kazne (Đurđić, 2008:132). Ako bismo pogledali statističke podatke za 2012. godinu⁷ uverili bismo se da i dalje dominiraju kazne ispod minimuma: 66%⁸ (čl. 113 KZ), oko minimuma/manje od deset godina: 19%, dok je u 13% izrečena kazna koja je bliža maksimumu i u jednom slučaju – maksimalna kazna. I u komparaciji sa drugim, evropskim zemljama, Srbija spada u zemlje sa najmanjim učešćem dugotrajnih kazni zatvora (u trajnju preko deset godina), tri puta manjim od proseka (Ignjatović, 2013:38), iako po stopi ubistava nije u toj grupi. Dakle, sudeći po izrečenim kaznama za partnersko ubistvo nema razlike u odnosu na opštu sliku kada je u pitanju kažnjavanje za ubistvo.

Zaključak da se ne može utvrditi da sudovi drugačije postupaju u slučajevima ubistva u partnerskom kontekstu i van njega pokazuju i rezultati kanadskog istraživanja (Dawson, 2004). Značajna razlika, uočena od strane istraživača jeste da se u slučajevima nasilja u partnerskom odnosu, mnogo češće zaključuje sporazum o priznanju krivičnog dela, što bi moglo biti predmet budućih istraživanja kod nas, imajući u vidu da je ovaj institut ne tako davno našao svoje mesto u našem pravu (Ibid, p.53).

OLAKŠAVAJUĆE OKOLNOSTI

I ovo istraživanje potvrđuje stare nalaze o čestom ublažavanju kazne, dominaciji olakšavajućih okolnosti u sudskim presudama, naročito onih koje se odnose na lične prilike učionoca, koje se navode rutinski, po automatizmu i najčešće nisu posebno obrazložene (Atanacković, 1975: 107; Lazarević, 1986; 43-44; Ćirić, Đorđević, Sepi, 2006: 89-97; Đurđić, 2008: 109, Stojanović, 2012: 17). Dakle, sud veći broj okolnosti slučaja ceni kao olakšavajuće (na prvom mestu lične prilike učinioca, potom raniji život učinioca i držanje učinioca posle izvršenog dela), što nije slučaj sa otežavajućim okolnostima. Okolnosti koje je cenio su najčešće ne obrazlaže, već se zadržava na preuzimanju zakonskih formulacija (iz čl. 54 KZ), dok su malobrojna obrazloženja štura, nekada i nedovoljno razumljiva. Tako je sud u slučaju pokušaja ubistva više lica (za šta je utvrđena kazna od 19 godina zatvora) kao olakšavajuće okolnosti naveo: "lične i porodične prilike, raniji život, neosuđivanost" i kratko naveo: "To je nesumnjivo olakšavajuća okolnost", pretpostavka je da je imao u vidu neosuđivanost učinioca (jer je to zaista, bez izuzetka olakšavajuća okolnost) ili je pak možda sve navedene okolnosti podveo pod jednu kategoriju. Dalje nema konkretizacije "ličnih i porodičnih prilika", odnosno obrazloženja zašto su te okolnosti cenjene kao olakšavajuće. Mladost (ili pak starost) učinioca se

⁷ Republički zavod za statistiku, Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Bilten, br. 576, Beograd, 2013.

⁸ Udeo pokušaja je 48%.

redovno pojavljuju kao olakšavajuće okolnosti i izlažu kritici, upravo zbog sveprisustva, a bez posebnog obrazloženja, mada u ovom uzorku to nije bio slučaj. Sud je cenio mladost kao olakšavajuću okolnost u dva slučaja, kod muškarca starog 24 godine i žene stare 19 godina. Slično je i sa učiniocima u "poznijim godinama". Samo u dva slučaja je starija životna dob figurisala kao olakšavajuća okolnost – u slučaju muškaraca starog 56 godina i žene stare 70 godina. U slučaju muškarca starog 56 godina moglo bi se postaviti pitanje zašto je ova okolnost cenjena kao olakšavajuća, imajući u vidu da se starima smatraju lica koja imaju 65 godina ili, prema prvim odrednicama starosti, više od 60 godina (osim u Africi, gde se u starije ubrajaju oni koji imaju 50 ili više godina)⁹.

Među ličnim prilikama, kao okolnost od značaja za odmeravanje kazne često se (prema navedenim istraživanjima) pojavljuje roditeljstvo. Moglo bi se reći i prečesto, jer se pojavljuje čak i kod dela nasilje u porodici, a to sa tezom sa kojom bi se većina složila – da su deca žrtve nasilja u porodici i kada nisu direktno izložena nasilju, već su svedoci, posredne žrtve, stoji u oštroj suprotnosti. Slična argumentacija se može navesti i u slučajevima ubistva majke od strane oca dece, o čemu se Vrhovni sud Srbije jednom prilikom i izjašnjavao našavši da "to što je optuženi otac četvoro maloletne dece ne može predstavljati olakšavajuću okolnost koja bi bila razlog za ublažavanje kazne, iako obaveza izdržavanja četvoro maloletne dece predstavlja olakšavajuću okolnost"¹⁰. U dva slučaja iz uzorka jasno je utvrđeno da se otac nije starao o deci, ali jeste vršio nasilje/proganjao majku. U trećem slučaju, otac dvoje dece nije živeo sa decom (a nema podataka da li se starao o njima bilo na koji način), opozvana mu je osuda za nasilje u porodici, ali to nije smetalo sudu da roditeljstvo navede kao olakšavajuću okolnost. Jasno je dakle da se sud ne bavi utvrđivanjem kvaliteta roditeljstva, već isto navodi kao okolnost od značaja za odmeravanje kazne po automatizmu, iako ima osnova za razmišljanje o tome da se u nekim slučajevima (kao što su slučajevi nasilja u porodici i ubistva majke te iste dece) roditeljstvo tretira kao otežavajuća okolnost. Ovu ideju potkrepljuje jedan od slučajeva iz uzorka u kojem su deca dala izjavu za medije da je otac bio dugo nasilan prema majci, uvek pijan, neosnovano ljubomoran i da bi voleli da nikada ne izađe iz zatvora¹¹. Ako postupak potraje dovoljno dugo, roditeljstvo, koje nije postojalo u trenutku izvršenja dela, može se pojaviti kao olakšavajuća okolnost i u okviru kategorije držanja učinioca posle izvršenog dela. Naime, u jednom slučaju je učinilac do završetka postupka postao otac dvoje dece, što je za sud bila najbolja potvrda "pozitivnog" odnosa učinioca prema žrtvi i oprostaja s njene strane, iako je bilo elemenata i za zaključivanje da je učinilac nastavio sa nasiljem u porodici,

⁹ World Health Organization, "Definition of an older or elderly person", 2014, <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>

¹⁰ Presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 744/05 od 30. Juna 2005. i presuda Okružnog suda u Smederevu K. 79/04 od 30. decembra 2004.

¹¹ List *Kurir* od 5. januara 2006. godine [<http://arhiva.kurir-info.rs/Arhiva/2006/januar/05/H-02-05012006.shtml>].

oformljenoj po izvršenju dela, što nije cenjeno kao otežavajuća okolnost. I majčinstvo je imalo ulogu olakšavajuće okolnosti u slučajevima viktimizacije partnera – oca deteta, ali se u ovim slučajevima ne bi mogao istaći prigovor. U svim slučajevima je bilo reči o majkama koje su trpele nasilje i pokušavale da zaštite svoju decu. U jednom slučaju je majka, dugogodišnja žrtva nasilja, da bi odbranila sebe i zajedničko dete, staro deset meseci, lišila života svog supruga, oca deteta i zbog toga bila oslobođena od kazne po osnovu prekoračenja granica nužne odbrane u stanju jake razdraženosti izazvane napadom. Interesantno je to što je okrivljena prvobitno bila osuđena na dve godine i šest meseci zatvora, a na odluku o kazni se žalio javni tužilac istakavši da sud nije imao u vidu to što je oštećeni otac maloletnog deteta, što je bio jedini hranilac porodice i što je jedini bio zaposlen. Ovo je tipičan primer insistiranja na formalnoj strani ustaljene prakse navođenja (po automatizmu) okolnosti od uticaja na odmeravanje kazne. Javni tužilac zaboravlja da je učinilac taj koji je tukao dete i ranije i datom prilikom, da je dugo i intenzivno zlostavljao oštećenu, ograničavajući je u svakom pogledu, pa bi se teško njena nezaposlenost i život na "njegov teret" mogli ceniti kao otežavajuće okolnosti u njenom slučaju. O roditeljstvu da ne govorimo. Argument, prečesto korišćen, da žene koje su žrtve nasilja, kao i njihova deca, nisu dobre majke, jer nisu zaštitile svoju decu niti sebe, tako što bi napustile nasilnika, odavno je prevaziđen (Stark, 2000).

Među olakšavajućim okolnostima (koje su vezane za samog učinioca) važno mesto zauzima i raniji život učinioca, što je, sudeći po presudama (ne samo iz ovog uzorka) sinonim za raniju neosuđivanost učinioca. Ova okolnost se bez izuzetka ceni kao olakšavajuća, ali samo kada je dokumentovana podacima iz kaznene evidencije, jer u jednom slučaju, sam okrivljeni priznao da je bio osuđen i izdržavao zatvorsku kaznu u Grčkoj (i to zbog napada na oštećenu), što je i oštećena navela, ali se u obrazloženju odluke o kazni (dve godine i osam meseci zatvora zbog pokušaja ubistva bivše partnerke u sticaju sa falsifikovanjem isprave) ipak pojavila neosuđivanost na strani olakšavajućih okolnosti.

Po važnosti i učestalosti, slede okolnosti koje ulaze u kategoriju držanje učinioca posle izvršenog dela, u okviru koje se mora posvetiti posebna pažnja odnosu prema žrtvi (čl. 54 st. 1 KZ). U ovu kategoriju ulaze kao najzastupljenije i često zajedno: priznanje dela, kajanje, (iskreno, korektno) držanje pred sudom, dok se odnosom prema žrtvi sudovi retko bave ili je ta ocena problematična. U jednom slučaju sud je kao "delimično priznanje" cenio "neporicanje izvršenja dela", što dalje obrazlaže na sledeći način: "poricao je motive preduzetih radnji, iznoseći kao neprihvatljivu od strane suda tezu odbrane da je sada pokojnu lišio života po njenoj želji, a na osnovu zajedničkog dogovora da zajedno izvrše samoubistvo zbog zabranjene ljubavi", a "poricao je i kvalifikatornu okolnost ovog dela". Dakle, više je poricao, ali to mu se nije moglo uzeti u obzir kao otežavajuća okolnost, zbog prava na odbranu, a sud kao da je morao i u ovom slučaju da pronade i neku olakšavajuću okolnost, kojoj, isitna "nije dao prenatlašeni značaj". U drugom

slučaju sud navodi "iskreno držanje pred sudom", mada je utvrđeno da okrivljeni uopšte nije bio iskren, u smislu da je priznao delo. Verovatnije je da je po sredi "korektno držanje pred sudom". Ova okolnost, kao i "priznanje" i "kajanje", bez utvrđivanja da li je učinilac zaista iskren i da li mu je išta drugo preostalo s obzirom na to da je bio pritešnjen dokazima (Đorđević, 1990: 31-41), spada u grupu okolnosti koje se više vezuju za "saradnju" sa sudom i dobro, poželjno ophođenje prema autoritetu (najčešće instrumentalnog karaktera, kako bi se ostvario željeni uticaj na odmeravanje kazne) koje kao takve nemaju opravdanja. Ponekad se čini da sud u želji da pronađe olakšavajuće okolnosti, pribegava ekstenzivnim tumačenjima. To su slučajevi u kojima učinilac izgovara da "je samo hteo da je uplaši" (zašto bi se ovakva izjava tumačila kao pokajanje, naročito kada je utvrđeno da je to daleko od istine) ili kada izgovara da se kaje, ali izgovara i niz neistinitosti (na koje istina ima pravo, ali i sud ima slobodu da ceni određene okolnosti na ovaj ili onaj način). Na primer: učinilac koji nije mogao da se pomiri sa tim što je odbačen (upravo zbog ranijeg zlostavljanja) preti pištoljem oštećenju i njenoj drugarici, ispaljuje dva hica prema oštećenju, jednim je pogodio, ali ne smrtno, izražava žaljenje "zbog nesrećnog slučaja", odnosno zbog toga što je "pištolj slučajno opalio kada je on pokušao da pridrži oštećenu koja se saplela"). Ovakvo žaljenje, cenjeno kao olakšavajuća okolnost je uvredljivo za žrtvu i one koji se upoznaju sa slučajem.

Kada je u pitanju odnos prema žrtvi, nema mnogo okolnosti koje su cenjene kao olakšavajuće. U dva slučaja je učinilac pomogao da se oštećenju ukaže medicinska pomoć. Na ovom mestu bi valjalo pomenuti okolnosti koje se ne mogu svrstati ni u jednu od kategorija na koje Krivični zakonik usmerava sud, a koje se vezuju za žrtvu krivičnog dela, tačnije njen odnos prema delu, odnosno učiniocu, a koje sud redovno ceni kao olakšavajuće: nepridruživanje oštećenog krivičnom gonjenju i neisticanje imovinskopravnog zahteva. Dobro je poznat argument da se drugačiji odnos oštećenog ne ceni kao otežavajuća okolnost, jer se krivični postupak vodi u opštem interesu, a oštećeni nije stranka. Ovakvo postupanje ne odgovara viktimološkim zahtevima koji zastupaju potrebu za uvažavanjem oštećenog, jačanjem njegove pozicije i širenjem prava, pa ni pravičnosti – ako je tako, zašto se nepridruživanje gonjenju i neisticanje imovinskopravnog zahteva ceni kao olakšavajuće okolnosti. Takođe, sud ne utvrđuje zašto se oštećeni ne pridružuje krivičnom gonjenju, dovoljno je da to verbalizuje, mada često ni sam ne zna šta to tačno znači. U pozadini može biti strah od okrivljenog ili prosto želja da se postupak što pre završi, odnosno odbijanje da se u njemu na bilo koji način učestvuje zbog nezadovoljstva pozicijom i tretmanom u postupku i u vezi s njim.

Kao oprostaj (i kao osobito olakšavajuću okolnost) sud je cenio okolnost "da se okrivljeni nakon spornog događaja oženio sa oštećenom i dobio dvoje dece". Oštećena se inače nije pridružila gonjenju niti istakla imovinskopravni zahtev, ali je i izjavila da želi da se sve što pre završi i da on prestane da je uznemirava. Na pitanje suda da li se plaši optuženog, dala je pozitivan odgovor, a rekla je i da mu nikad nije oprostila to što joj je uradio. U jednom

slučaju sud je kao olakšavajuću okolnost cenio to što su "konflikti proistekli iz njihove dugogodišnje povezanosti", što bi se moglo svrstati u okolnosti pod kojima je delo učinjeno, te dovesti u vezu sa doprinosom žrtve. Međutim, spisi predmeta više daju osnova za zaključak da je u pitanju bila jednostrana povezanost, tačnije proganjanje oštećene, koja nije bila bezbedna čak ni u Grčkoj, jer je učinilac i tamo pronašao i zlostavljao. Ali sud ide dalje i ceni "stepen povezanosti" nakon izvršenja dela preko "stalne prisutnosti oštećene na glavnom pretresu" (zar to nije njeno pravo!) i njene molbe da okrivljenom u pritvor odnese paket sa garderobom. Dakle, utvrđeni oproštaj je u drugi plan bacio ranije zlostavljanje i proganjanje, odnosno upornost učinioca da izvrši delo.

Retko su se pojavljivale sledeće okolnosti: smanjena uračunljivost (tri slučaja), radna anagažovanost, ali i neposedovanje stalnog zaposlenja (u slučaju žene kojoj je muž-oštećeni zabranjivao da radi), a u dva slučaja je cenjeno to što su žene-učinioci bile dugogodišnje žrtve nasilja. U slučaju žene koja je ubila muža – dugogodišnjeg nasilnika na mah, nasilje koje je trpela je cenjeno kao olakšavajuća okolnost, što joj je uz priznanje, nepostojanje stalnog zaposlenja i roditeljstvo donelo kaznu zatvora od tri godine koja je od strane Apelacionog suda preinačena (na dve godine i šest meseci) s obrazloženjem da prvostepeni sud "nije dao dovoljan značaj navedenim olakšavajućim okolnostima, kao ni činjenici da je optužena bila 27 godina, dugogodišnji fizički i psihički maltretirana, zlostavljana i vređana od strane pokojnog".

OTEŽAVAJUĆE OKOLNOSTI

Najbolje obrazložena odluka o kazni jeste ona kojom je okončan postupak protiv učinioca najtežeg dela iz uzorka – ubistva na svirep način, koja je ujedno i jedina odluka u kojoj je prevaga data otežavajućim okolnostima. Ova odluka je specifična i po tome što je sud naročitu pažnju posvetio žrtvi i njenim osobinama koje su u suprotnosti sa karakteristikama okrivljenog. Sud navodi da je "njegova žrtva bila mlada devojka, koja je lišena života na dan svoga rođendana, kada je navršavala 21 godinu. Po izjavama svih saslušanih svedoka, a ne samo njenih roditelja-usvojlaca, bila je dobro dete, odličan đak u školi... I pored očigledno velikih razlika u načinu života i ponašanja, razlike u godinama, protivljenja svojih roditelja njihovoj vezi i pored želje da udovolji svojim roditeljima i pokušaja da prekine vezu s okrivljenim, shodno svojoj ličnosti i karakteru, ona nije odustajala u naporu da mu pomogne da prevaziđe problem sa narkomanijom". U ovom slučaju se blizak odnos između učinioca i oštećene nije tretirao kao olakšavajuća okolnost, u smislu "dugogodišnje povezanosti" (koja je, istina postojala), već je trud oštećene da pomogne učiniocu cenjen kao otežavajuća okolnost, što ima više smisla. Ovakva izlaganja - obrazloženja se ne pojavljuju često u presudama, kao što se ne pojavljuju ni potpuniji podaci o žrtvama (što, ipak, nije kritika koja se upućuje samo našem pravosuđu (videti: Bačanović, Jovanova, 2012: 125-126)), a što

bi svakako trebalo promeniti. Sud navodi: "Lišena je života zbog pokušaja da se otrgne od veze sa okrivljenim, da istu prekine, na šta on nije pristajao." Inače, ni u jednom drugom slučaju nisu cenjene okolnosti koje ukazuju na specifičnu motivaciju učinioca (a ona upravo karakteriše ubistva žena u partnerskom odnosu (Simeunović-Patić, Jovanović, 2013: 15)). Ovo je jedina presuda u kojoj su kao otežavajuće okolnosti (pored ranije osuđivanosti) svoje mesto našle i neke druge okolnosti, kao što su nezaposlenost, dugogodišnja zloupotreba narkotika i "kako je sam okrivljeni u svojoj odbrani naveo, to što je u svojoj sredini na lošem glasu". Od okolnosti vezanih za držanje učinioca posle izvršenog dela, cenjene su sledeće: "nanošenje šest postmortalnih povreda pokojnoj, kao i opekotine u predelu butine paljenjem šorca koji je imala na sebi, činjenicu da je oprao nož kojim je naneo povrede, što očigledno ukazuje na pokušaj prikriivanja tragova izvršenja dela".

Ostale presude odlikuje mali broj otežavajućih okolnosti i šturo obrazloženje. U dve presude je navedeno da nema otežavajućih okolnosti. Među navođenim otežavajućim okolnostima na prvom mestu jeste ranija osuđivanost (u sedam slučajeva, od toga u jednom slučaju za nasilje u porodici, u drugom za nasilničko ponašanje). U jednom slučaju (pored pomenutog) je cenjeno i držanje učinioca posle izvršenog dela ("jednostavno je otišao sa lica mesta pošto je izbo nožem, lično ne pozivajući pomoć niti pokušavajući da oštećenoj na bilo koji način pomogne, pri čemu nije bio siguran da li je oštećena preživela ili ne"). U samo jednom slučaju je cenjeno postojanje ranijeg nasilja u odnosu kao otežavajuća okolnost ("ranije je bio agresivan i telesno povređivao oštećenu") dok je u drugom to bila "dugogodišnja poremećenost porodičnih odnosa koja se može pripisati krivici optuženog koji je gotovo svakodnevno inicirao svađe." U jednom slučaju (pokušaj teškog ubistva više lica) cenjen je stepen opasnosti izvršenog dela u konkretnom slučaju, pri čemu sud dodaje da je isti "imajući u vidu vreme u kojem živimo izuzetno visok". U istom slučaju je stepen krivične odgovornosti učinioca ocenjen kao visok (bez daljeg obrazloženja), a slično, stepen krivice (direktni umišljaj) je uzet u obzir još samo u slučaju ubistva na mah. U jednom slučaju je cenjen način izvršenja dela odnosno "činjenicu da je okrivljeni jedno lice lišio života, dok su druga dva zadobila samo telesne povrede i dakle pukim slučajem ostala živa, što je u konkretnom slučaju bilo van mogućnosti uticaja okrivljenog, što mu je sud uzeo kao otežavajuću okolnost, kao i činjenicu da je X bila u petom mesecu trudnoće, što je okrivljeni znao".

Međutim, imajući u vidu spise predmeta, čini se da je zastupljenost otežavajućih okolnosti trebalo da bude daleko veća. Ovo naročito važi za okolnost koja se tiče ranijeg života učinioca i njegovog odnosa prema žrtvi, odnosno postojanja ranijeg zlostavljanja i proganjanja žrtve. U većini slučajeva je nasilje bilo prisutno pre izvršenja dela, ali to sud nije uzimao u obzir. Interesantni su i slučajevi u kojima je konstatovano prisustvo nasilja i posle izvršenog dela (dva slučaja), što takođe nije uzeto u obzir, a i te kako ima veze sa odnosom učinioca prema žrtvi, odnosno držanjem učinioca posle izvršenog

dela. Učinioci iz ovog uzorka su bili vrlo uporni progonitelji, ali sud to nije najčešće cenio.

U slučaju učinioca koji je zbog vršenja nasilja nad oštećenom stigao čak do Grčke i tamo bio lišen slobode zbog toga, sud je takođe zanemario ranije vršenje nasilja i proganjanja oštećene, pa čak ni to što je oštećena u vreme vitkimizacije bila maloletna nije cenjeno kao otežavajuća okolnost. Ni okolnost da se on blagovremeno opremio za susret sa njom (tačnije, prepad iz žbunja u dvorištu kuće njene majke) nabavivši i pištolj "na crno", baš za tu priliku, nije cenjena kao otežavajuća okolnost. Izgleda da je presudna bila "stalna prisutnost oštećene na pretresu", kao i "posete u pritvoru", što se tumači u kontekstu pomenute "povezanosti", dok su intenzitet i trajanje ranijeg nasilništva i proganjanja žrtve, te okolnosti koje se vezuju za ličnost učinioca, zanemareni. Zbog svega navedenog ne čudi što je Apelacioni sud usvojio žalbu javnog tužioca zbog odluke o kazni ocenjujući da je prvostepeni sud dao "veći značaj od stvarnog olakšavajućim okolnostima, a nije cenio upornost optuženog". Kazna je preinačena na tri godine i osam meseci zatvora (što je i dalje ispod minimuma propisane kazne za delo).

U slučaju okrivljenog koji je osuđen na četiri godine i deset meseci za pokušaj ubistva u sticaju sa krivičnim delom nedozvoljene proizvodnje, držanja, nošenja i prometa oružja i eksplozivnih sredstava (čl. 348. st. 1 KZ) i sa krivičnim delom protivpravnog lišenja slobode (čl. 132. st. 1 KZ) kao otežavajuća okolnost je cenjena samo ranija osuđivanost (i to za nasilničko ponašanje!). Nije cenjeno ranije vršenje nasilja prema oštećenoj, proganjanje po raskidu veze, kao ni to što je istom prilikom, kada je pucao u oštećenu, pretio ubistvom i njenoj drugarici, a potom nastavio da šalje preteće sms poruke obema kako ga ne bi prijavile. Da su obe imale dobrog razloga da mu poveruju govori i podatak da one i nisu prijavile delo, već je to učinio lekar. Čini se da se na strani ovog "momka na lošem glasu", u punoj snazi (28 godina), nezaposlenom, u čijem je stanu pronađena marihuana (za koju ne zna odakle je, pretpostavlja da pripada oštećenoj) i čiji je najveći domet u privatnom i društvenom životu rekreativno bavljenje sportom (i nasiljem) moglo naći više otežavajućih, a nijedna olakšavajuća okolnost. I zašto je ovom učiniocu za pokušaj ubistva odmerena kazna zatvora od četiri godine, dok je "starijem", neosuđivanom učiniocu koji je posle rasprave pokušao ubistvo partnerke, ali odmah potom zvao hitnu pomoć, iskreno se kajao, priznao delo i kome je kao otežavajuća okolnost uzeta "dugogodišnja poremećenost porodičnih odnosa koja se može pripisati krivici optuženog koji je svakodnevno inicirao svađe", izrečena kazna zatvora od pet godina?

U vezi sa prigovorima koji se upućuju nevrednovanju određenih okolnosti kao otežavajućih treba obratiti pažnju i na zahteve Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici koja insistira da se u obzir prilikom konstruisanja inkriminacija ili odmeravanja kazne, uzmu u obzir određene okolnosti (Jovanović, 2013: 261-274). Ona insistira na

kriminalizaciji proganjanja¹² (čl. 34) tako da je jasno da ovom obliku zlostave koji često predstavlja uvod u viktimizaciju ubistvom treba dati status otežavajuće okolnosti, baš kao i postojanju ranijeg nasilja, koje je dobilo letalnu završnicu. Konvencija insistira i na vrednovanju ponavljanja nasilja (čl. 46b) i njegove težine (čl. 46f), a naročito je važna sledeća okolnost kojoj se po Konvenciji mora dati značaj otežavajuće - to je okolnost "da je krivičnim delom oštećen bivši ili aktuelni supružnik/partner, član porodice ili osoba koja živi sa učiniocem" (dakle, bitna je bliskost u relaciji učinilac-žrtva!) (čl. 46a) što ni u jednom slučaju nije cenjeno kao otežavajuća okolnost. Ni u jednom slučaju delo nije dobilo kvalifikaciju teškog ubistva iz čl. 114 st. 1 t 10 KZ, najverovatnije zbog problema sa tumačenjem obeležja dela ("član porodice" i "prethodnog zlostavljanja") (Đorđević, 2005: 148-149; Jovanović, 2010:185-188) i sklonosti da se poseže za već uhodanim inkriminacijama. Kao otežavajuća treba da bude cenjena i okolnost da je delo učinjeno prema "ranjivoj" osobi (čl. 46c). To bi mogla biti trudnica, osoba sa invaliditetom, lošeg zdravstvenog stanja ili osoba koja živi u teškim prilikama (npr. po napuštanju nasilnika: nema sredstava za život, stara se sama o deci, drugim članovima porodice, postoji bolest) i/ili je reč o mladoj osobi, nezreloj, lakovernoj.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Poredeći raspoložive podatke moglo bi se zaključiti da sud (Viši sud u Beogradu) ne pravi razliku između ubistava u partnerskom odnosu i onog koji to nije kada je u pitanju odmeravanje kazne, izrečene kazne se kreću u ustaljenim okvirima, bliže minimumu, odnosno ispod njega, naročito u slučaju pokušaja dela. Veći broj olakšavajućih okolnosti u odnosu na otežavajuće bi mogao, na prvi pogled, da opravda visinu izrečenih kazni, ali upadljivo navođenje i jednih i drugih po automatizmu, šablonizirano, bez posebnog obrazloženja, navodi na zaključak da se okolnosti navode više formalno, jer tako nalaže zakonodavac (a one već oprobane, "standardne" - roditeljstvo, (ne)osuđivanost, priznanje, kajanje, držanje pred sudom, koje nemaju mnogo veze sa samim delom su najpogodnije) i da ne moraju imati mnogo veze sa

¹² Suština proganjanja leži u neželjenoj, opsesivnoj, uznemiravajućoj pažnji koja je usmerena na žrtvu proganjanja koja se ogleda u nastojanju da se ostvari kontakt, komunikacija sa njom i/ili da se zastraši, najčešće da bi se vratila progonitelju, odnosno da bi on zadržao kontrolu nad njom. Progonitelj uhodi žrtvu, on je presreće, moli, preti da će da se ubije ili da je ubije, poziva je telefonom, šalje sms poruke, mejlove sa ljubavnom i/ili pretećom sadržinom; nastoji da ostvari kontakt preko prijatelja ili drugih njoj bliskih osoba, preko društvenih mreža; nastoji da sazna novi broj telefona ili adresu, kako bi joj uvek bio za petama, sveprisutan u njenom životu. Pokloni ili drugi znaci naklonosti i ljubavi koje on upućuje žrtvi mogu joj biti isto tako zastrašujući kao i uništavanje ili oštećenje njene imovine ili pretnje (samo)ubistvom. Iako se proganjanje ne mora vezivati za kontekst partnerske veze i njenog prekida, istraživanja pokazuju da su najopasniji progonitelji upravo "odbačeni" partneri. (*rejected stalkers*). Videti: P. E. Mullen, M. Pathé, R. Purcell, G. W. Stuart, "Study of Stalkers", *The American Journal of Psychiatry*, 1999, 156(8), str. 1244-1249.

visinom kazne. S tim u vezi, stiće se utisak da sud odmerava kaznu prema važećoj "kaznenoj tarifi", a određene okolnosti od značaja (samo formalno) naknadno navodi. Kako god bilo, neophodno je prigovoriti tom rutinskom postupanju sudova, odnosno okolnostima koje sudovi najčešće navode u slučajevima partnerskih ubistava, jer i obrazloženje odluke o kazni ima svoj specijalno preventivni i generalno preventivni učinak. Reč je o važnoj poruci sa edukativnim potencijalom koja govori i o stavu države prema određenom društvenom problemu (kakav je nasilje u porodici i partnerskom odnosu). Tako je nedopustivo tretirati roditeljstvo kao olakšavajuću okolnost u ovakvim slučajevima, bez dublje analize kvaliteta roditeljstva. Paradoksalno je i vrednovanje korektnog držanja prema sudu kada izostaje utvrđivanje i vrednovanje okolnosti vezanih za odnos prema žrtvi. Sud okrivljenom najčešće predstavlja autoritet, pa nije tako teško očekivati da će se pred njim dobro vladati, priznati delo, kajati se, vrlo često instrumentalno, naročito u situaciji kada mu vešt branilac predoči da mu mnogo toga drugog ne preostaje. Analizirani podaci utvrđuju u uverenju da je od gotovo presudnog značaja (posebno za ublažavanje kazne) neka vrsta "oproštaja" koji daje oštećena strana, kao i doprinos koji je dala sopstvenoj viktimizaciji (kako god on bio tumačen od strane suda), dok "neoproštaj", izražen i kroz pridruživanje krivičnom gonjenju, patnja žrtve, naročito zlostavljanje ili proganjanje koje je prethodilo delu (ili je usledilo/nastavilo se i posle) nemaju takvog uticaja. Kao što je postojanje/trpljenje nasilja bilo (ispravno) tretirano kao olakšavajuća okolnost za žene koje su viktimizovale svoje partnere – dugogodišnje nasilnike, tako vršenje nasilja (njegovo trajanje i posledice) pre homocidne viktimizacije mora biti tretirano kao otežavajuća okolnost. Ovo je u skladu i sa zahtevima Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici, koja traži čak i da sama okolnost da je delo učinjeno prema bivšem ili sadašnjem partneru ili članu porodice bude cenjena kao otežavajuća okolnost.

Dobro obrazložene sudske odluke (o kazni), sa potpuno cenjenim svim okolnostima od značaja za odmeravanje kazne, pokazatelj su i odlučnosti države da se suoči sa problemom (letalnog) partnerskog nasilja, kada već nije uspela da ga spreči i da pošalje odgovarajuću poruku s tim u vezi – da se nasilje ne toleriše.

LITERATURA

1. Atanacković, D. (1975) *Kriterijumi odmeravanja kazne*. Beograd: Prosveta.
2. Bačanović, O., Jovanova, N. (2012) "Viktimološki aspekti sudskih presuda". *Temida*, br.1, str. 117-130.
3. Ćirić, J. (2014) "Neujednačenost kaznene politike sudova", *Kaznena politika kao instrument državne politike na kriminalitet*, Ministarstvo pravde Republike Srpske, Grad Banja Luka, Univerzitet u Banjoj Luci, Srpsko udruženje za

- krivičnopravnu teoriju i praksu, JU Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka, str. 147-161.
4. Ćirić, J., Đorđević, Đ., Sepi, R (2006) *Kaznena politika sudova u Srbiji*. Beograd: Centar za mir i razvoj demokratije.
 5. Dawson, M. (2004) *Criminal Justice Outcomes in Intimate and Non-intimate Partner Homicide Cases*. Toronto: Department of Justice Canada.
 6. Đorđević, D. (2009) "Kaznena politika – politika izricanja krivičnih sankcija u Republici Srbiji". *Bilten sudkse prakse Vrhovnog suda Srbije*, br. 3, Beograd: Intermex, str. 68-77.
 7. Đorđević, Đ. (2005) "Novi oblici teških ubistava u Predlogu Krivičnog zakonika". *Pravni život*, br. 9, str. 135-154.
 8. Đorđević, Đ. (1990) "Stvarno kajanje". *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, br.4, str. 31-41.
 9. Đurđić, V. (2008) "Kaznena politika sudova u Srbiji", u: *Javno tužilaštvo, policija, krivični sud i suzbijanje kriminaliteta*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, str. 83-130
 10. Grozdanić, V., Sršen, Z., Rittossa, D. (2004) "Kaznena politika općinskih sudova na području županijskog suda u Rijeci". *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 11, br. 2, str. 567-608.
 11. Ignjatović, Đ. (2012) "Da li je kaznena politika sudova u Srbiji odgovarajuća?", *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene)*. Istočno Sarajevo: Ministarstvo pravde Republike Srpske, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Grad Istočno Sarajevo, str. 101-127.
 12. Ignjatović, Đ. (2013) *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija-Evropa*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
 13. Jakulin, V. (2014) "Kaznena politika u Sloveniji (Kritički osvrt)", *Kaznena politika kao instrument državne politike na kriminalitet*. Banja Luka: Ministarstvo pravde Republike Srpske, Grad Banja Luka, Univerzitet u Banjoj Luci, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, JU Službeni glasnik Republike Srpske, str. 61-69
 14. Jovanović, S. (2010) *Pravna zaštita od nasilja u porodici*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka israživanja.
 15. Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N. (2007) *Krivično delo nasilja u porodici: aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu*. Beograd: Autonomni ženski centar.
 16. Lazarević, Lj. (1986) "Jugoslovenska kriminalna politika u oblasti represije", *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1-2, str. 31-64.
 17. Mullen, P. E., Pathé, M., Purcell, R, Stuart, G. W., (1999) "Study of Stalkers", *The American Journal of Psychiatry*, 156(8), str. 1244-1249.
 18. Simeunović-Patić, B, Jovanović, S. (2013) *Žene žrtve nasilja u partnerskom odnosu*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka israživanja.
 19. Stark, E. (2000) "Failure to Protect: Unrevealing 'The Battered Mother's Dilemma'", *Western State University Law Review*, str. 101-183.
 20. Stojanović, Z. (2012) "Kaznena politika: raskol između zakona i njegove primene", *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene)*. Istočno

Sarajevo: Ministarstvo pravde Republike Srpske, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Grad Istočno Sarajevo, str. 7-22.

METING OUT A PUNISHMENT FOR INTIMATE PARTNER HOMICIDE

Author analyzes data collected by the research of criminal justice response in cases of heterosexual intimate partner homicide. Aggravating and mitigating circumstances relevant for meting out a punishment are in focus. Main findings have been compared with the results of similar researches as well as with requirements of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence regarding aggravated circumstances. Finally, some recommendations based mainly on the requirements of previously mentioned document have been presented.

KEY WORDS: intimate partner homicide / meting out a punishment / mitigating circumstances / aggravating circumstances / Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence